

Рецензия

за дисертационния труд на доц. д-р Дина Манчева,
за присъждане на научната степен „доктор на науките”

Заглавие на труда: *Le drame symboliste de l'Ouest à l'Est européen*
(Европейската символистична драма от Запад на Изток)

В духа на съвременното разбиране за задачите и методите на литературоведската компаративистика, трудът на доц. Дина Манчева не се помещава в някакво готово и прието за даденост изследователско поле, а го конструира, и то по такъв начин, че привлечените в това поле творби от няколко национални литературни традиции не само са съпоставени помежду си с впечатляваща наблюдателност и изчерпателност. Най-същественният резултат от тяхното успоредно четене е извличането на един цялостен модел (исторически конкретен) на отношение между художествената литература и човешкия свят. В същото време внимателно и проникновено са открити спецификите на въпросния модел, които произтичат от жанра на произведенията, включени в изследователския корпус. Всички те са образци на европейската символистична драма, която, макар в последно време да привлича по-голямо критическо внимание, си остава засенчена от водещия интерес към символистичната лирика. И тук е един от съществените залози за убедителността на предложения труд – в неговия находчиво намерен обект, който е очаквал своя компетентен изследовател.

Европейската символистична драма е взета в четири нейни езикови и културни разновидности – франкофонска, руска, полска и българска. Между първата и останалите три минава и още една граница – тази между Европейския запад и Европейския изток. Така контекстът на сравнителното изследване още повече се усложнява и поставя пред анализиращия поглед задачата да улавя и класифицира огромно множество нюанси, обусловени от културни различия не само от национален, но и от наднационален порядък.

Както се полага при подобен вид изследване, в увода синтезирано са изложени главните отличителни черти на символизма от гледна точка на неговите светогледни опори и поетика, както и философските, естетически и културни фактори за неговото разпространение от Запад на Изток, в някои славянски страни,

където направлението получава и значението на „синоним на европеизация“ (с. 3). Френскоезичният театър, от който води началото си европейската символистична драма, задава класическия модел, спрямо който в дисертационния труд са отчитани, оценявани и осмисляни спецификите на всяко от трите славянски разклонения в развитието на жанра. В същото време тези славянски разклонения са постоянно съотнасяни в хода на цялото изложение не само към изходния модел, но и помежду си.

В увода е ясно дефинирана избраната методология. Нейната комплексност е обусловена от типологичния характер на изследването, което за своите цели и предназначения се опира на разнообразни подходи – социологически, тематичен, структурален (с. 14). Тук е мястото да се изтъкне изключително умелото съчетаване и взаимно допълване на тези подходи, в резултат на което от изследваните културни явления и конкретни текстове е съградена една обща смислова картина със своя много силна вътрешна логика, изчистеност и подреденост.

Встъплението набелязва повечето от имената на авторите, чиито творби ще бъдат включени на различните етапи на сравнителното построение. Броят им е внушителен, както и този на анализиранияте пиеси – 40 в първата част на труда и 123 във втората.

Първата от двете части на труда е озаглавена „Емблематичните драматургии“ (*Les dramaturgies emblématiques*). В нейните рамки е постъпателно разгърнат съпоставителният анализ на драматургичното творчество на Метерлинк, Блок, Виспянски и Емануил Попдимитров. Вътрешното нарастване на изследователския обем в хода на тази част може образно да се представи чрез фигурата на концентричните кръгове. С въвеждането на всеки следващ от четиримата автори съпоставителният контекст се разширява и усложнява, като интегрира в себе си изводите от анализа, направен в предходните глави. Към Метерлинк, чиято драматургия задава отправните точки за изграждането на тези четиристранни междутекстови отношения, се присъединява Блок. След сравнителното разглеждане на техните драматургии, се пристъпва към Виспянски, чието творчество е съпоставяно и с това на Метерлинк, и с това на Блок. С прибавянето на Попдимитров съпоставителните наблюдения вече поемат в четири посоки, при което е постигната впечатляваща съгласуваност и последователност.

В самото начало на първата част е направена важна уговорка относно необходимостта от общ знаменател, под който да се подведе кръстосаният анализ на

четирите символистични драматургии с техните твърде различни литературни и културни контексти. Текстовата организация на фабулата и нейният сценичен израз образуват именно такъв общ знаменател, а пресечната точка между тях е образът на прага (*l'image du seuil*) (с. 18). Той съответства както на основния конструктивен принцип при изграждането на фабулата в символистичната драма, произтичащ от дихотомичното виждане за света, разделен между невидимата отвъдност на духовното и видимата тукашна реалност, така и на експерименталната нагласа на този вид театър по отношение на границата между сцена и зала – граница, чието относително заличаване, както това е задълбочено изследвано и показано в труда, бива постигано от разглежданите автори по различни начини и с различни смислови следствия.

Първата част е разделена на четири глави. Заглавието на всяка от тях е формулирано така, че да отразява водещата смислова ориентация на всяка от четирите драматургии. Светът в театъра на Метерлинк се отличава с това, че пребивава „на прага на две действителности“ (*au seuil de deux réalités*), драматургията на Блок търси „синтеза между реалното и духовното“ (*la synthèse entre le réel et le spirituel*), театърът на Виспянски е задвижен от идеята за „вечното възрождане на света“ (*la renaissance perpétuelle du monde*), а този на Емануил Попдимитров – от идеята за „отношението на човека към Бог“ (*le rapport de l'homme à Dieu*). Тези заглавия успяват да сигнализират едновременно както за обединяващото между четиримата драматурзи, така и за специфичното за всеки от тях. На същата цел отговарят и заглавията на подчастите, от които е съставена всяка от четирите глави. Подредбата на тези подчасти и преходите между тях са много внимателно премислени, което осигурява безупречната логичност и яснота на изложението.

Основните общи белези, на които се опира сравнителният анализ на четирите драматургии, са изведени по максимално синтезиран начин и в автореферата на дисертационния труд. Те са: философските и естетическите възгледи на авторите, характерът на сюжетите и основните теми в тяхното драматургично творчество, мотивът за човешкото съществуване на прага на трансценденталното, изобразяването на идеалните сили в реалността, пространствената картина на двата свята, осъщественият контакт между реалното и идеалното, спецификата на драматичното действие, обвързването на структурата на драматургичния текст с естетическата програма на символизма за синтез на изкуствата, отношенията между

сцената и залата. Нито за миг изложението в цялата първа част на труда не изпуска от поглед изброените ориентири на анализа. Стриктното им следване осигурява яснота, задълбоченост и многопосочност на смисловия образ, който всяка от разглежданите драматургии получава в труда на доц. Дина Манчева, а също така гарантира удържането на четиристранната съпоставителна конструкция в точно очертани рамки. Благодарение на това напълно е избегнат рискът от разпиляване, който обикновено съпровожда изследването на толкова обширен корпус от автори и произведения.

Дисертационният труд на доц. Дина Манчева отговаря и на още един много важен критерий – в него грижливо е обоснован изборът на автори и текстове, с които той работи. Ще подкрепя това наблюдение само с един пример от началото на главата, посветена на Ем. Попдимитров. Авторката изтъква, че за разлика от други драматурзи като Антон Страшимиров и Людмил Стоянов, чиято символистична продукция заема сравнително кратък период от техните творчески биографии, Попдимитров, подобно на Блок, остава верен на идеалистичната естетика през целия си живот. Неговите пиеси, създавани в продължение на трийсет години, обхващат различните етапи от историята на направлението в България, а разнообразието на техните теми, почерпени от Библията, фолклора и националната история, превръщат драматургията му в синтезиран образ на театралното творчество от разглеждания период. Освен това вниманието към Попдимитров произтича и от компаративисткия характер на изследването, тъй като този български автор изгражда своята поетика въз основа на близък контакт с двата големи европейски модела – френскоезичния и руския (с. 173).

Неотклонната загриженост на авторката за това да извежда на нови и нови равнища на синтез своите наблюдения и изводи, намира израз в структурния модел на съчинението. Всяка от четирите глави, съставляващи неговата първа част, завършва с обобщаващо заключение. В края на цялата част обаче е предложено още едно заключение, в което са припомнени и пределно синтезирано формулирани резултатите от цялостното сравнително изследване. Като прилики между драматургиите на четиримата изучавани автори са посочени: идеята за космическо единство, внушена чрез потискането на границата между двата свята – реалния и идеалния; водещата роля на трансценденталното в изграждането на фабулата и свързаното с това изместване на сценичното действие от атмосфера на мистична тревожност; интересът към сюжети с библейски, митологичен и фолклорен

произход; прибягването да различни форми на синтез на изкуствата; вкусът към двусмислицата, стилизацията, схематизацията, фантастичното. Тези прилики обаче са съпътствани от редица съществени разлики, обусловени и от разликата в националните и културно-исторически контексти, на които принадлежат четиримата творци. Една от най-видимите разлики се състои в нагласата на славянските автори да придават социална и етична мисия на своите творби, която надхвърля философската и естетическа роля, поверена на френскоезичните пиеси (с. 212). На фона на по-скоро неутралните от морална гледна точка драми на Метерлинк, изпъкват много по-отчетливите морални конотации в творбите на славянските автори. Според наблюдението на авторката, у Блок това е изразено чрез мотива за стремежа на духовния човек към един нов свят и отхвърлянето на баналната действителност; у Виспянски – чрез идеята за заложената във всеки индивидуален акт греховност, която неизбежно бива наказана свише; у Попдимитров – в идеята за спасителната сила на страданието, което води до морално извисяване на човешката душа и до доближаването ѝ до Бога (с. 213). Заключение на първата част завършва с поставяне още веднъж на акцент върху опита на славянските автори да създадат национално своеобразно модерно творчество, което в много отношения се отклонява от модела на пиесите на Метерлинк – добре познати и на тримата, при това в оригинал (с. 216).

Втората част на дисертационния труд, озаглавена „Интертекстуални сюжети във френскоезичната и славянската драматургия” (*Les sujets intertextuels dans la dramaturgie francophone et slave*), разширява и разклонява още повече обекта на компаративното изследване, насочвайки се към функциите на сюжетите от библейски, митологичен и фолклорен произход в драмите на редица френски и славянски автори, чийто брой чувствително надхвърля този на четиримата творци, разгледани в първата част. Авторката пояснява разликата в подходите, следвани от нея в първата и във втората част на труда по следния начин: „докато в първата част изследвахме срещата между космогоничните съставки в емблематичните за направлението драматургии, в тази част се интересуваме преди всичко от отклонението на обновените интриги спрямо техните първични модели” (с. 217).

В структурно отношение втората част следва модела на първата. Тя обединява три отделни глави: „Гръцките митове във френскоезичната и славянската драматургия”, „Фолклорната интертекстуалност във френскоезичната и славянската символистична драма” и „Библейски сюжети в символистичната драма”. Отново

всяка от тези глави е изградена от подчасти, обособени със заглавия, и завършва със заключение, каквото увенчава и цялата втора част. Заглавията на трите глави и на съставляващите ги подчасти отново са много добре намерени. Имам известни съмнения само по отношение на заглавието „Дематериализация на библейската интертекстуалност“ (*La dématérialisation de l'intertextualité biblique*), което може би не позволява съвсем точно да се предположи какъв е феноменът, изследван в съответната част. А тя се занимава със случаите, когато посягайки към даден библейски сюжет, в който връзката между човек и Бог се осъществява чрез намесата на някакъв материален посредник, символистичният драматург отстранява този посредник, за да внуши непосредственото общение с Бога в плана на невидимото.

Обобщаващото заключение на втората част отново, както и това на първата, представя по ясен и строен начин сходствата и различията в подходите на френскоезичните и славянските драматурзи към универсалните сюжети, които те вграждат в творбите си. Например, ако френскоезичните автори се насочват в библейския текст основно към два типа сюжети: „събития, свързани с човешкото развитие“ и „мотиви от Божието послание“ (с. 40 от автореферата), то при славянските се наблюдава значително по-голямо разнообразие на интерпретираните от тях библейски истории, чийто избор отново до голяма степен е съобразен с търсеното от тях национално своеобразие на творбите им. Разбира се, вътре в по-общия славянски контекст отново има редица съществени национални специфики, откриваеми в творчеството съответно на руските, полските и българските автори. Що се отнася да употребата на митологични и фолклорни модели в произведенията на изследваните автори, сходствата и разграниченията между тези автори са също така внимателно и изчерпателно систематизирани, както това е направено спрямо библейските сюжети.

Финалното заключение на труда е озаглавено „Движението на символистичната драма на Изток и нарушаването на франкофонския модел“ (*La mouvance¹ du drame symboliste à l'Est et la transgression du modèle francophone*). То представя прецизна равностметка на научните открития и изводи, към които в хода на цялото изложение авторката е била водена от своята забележителна компетентност и аналитични способности. Освен че, що се отнася до конкретната му

---

¹ Терминът *mouvance* очевидно носи и значенията, с които го зарежда Пол Зюмтор в изследването си върху средновековната френска поезия.

проблематика, трудът изгражда богат и завършен изследователски образ на едно любопитно и сложно явление, каквото е европейската символистична драма, той убедително онаглеждава действието на един универсален механизъм на културния и художествения живот – този на диалектиката между следването и нарушаването на модели.

Самооценката на съчинението, изразена във формулираните на края на автореферата приноси, е напълно основателна. Самият автореферат представя максимално синтезирано и точно съдържанието и постиженията на предложения дисертационен труд на доц. Дина Манчева.

При преценката за този труд не би могло да не се отбележи, при това с подobaващ респект, осведомеността на авторката. Огромният корпус от текстове, художествени и критически, е проучен със завидно внимание и търпение. А сред многото безспорни достойнства на съчинението е и пределната яснота и прозрачност на езиковия изказ – както във френския текст на цялото изследване, така и в българския текст на автореферата.

С две думи, пред нас е един литературоведски труд в най-автентичния смисъл на това определение. Затова убедено се обявявам за това на неговата авторка доц. Дина Манчева да бъде присъдена научната степен „доктор на науките”.

Рецензент: /...../

Доц. д-р Миряна Янакиева,

Институт за литература при БАН